

© JEAN KOENE 1994

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

Een 'vrijdenkster' uit Nevele

Virginie Loveling (1836-1874)

EEN ‘VRIJDENKSTER’ UIT NEVELE

In augustus 1878 verliet de Nederlandse schrijver en criticus Conrad Busken Huet (1826-1886) zijn woonplaats Parijs, om een rondreis door België te maken. Wat hij in Vlaanderen en in Wallonië zoal te zien kreeg en welke denkbeelden hij zich daarover vormde, legde hij vast in zijn *Belgische reisherinneringen*, die in 1879 werden uitgegeven onder de titel: *Het Land van Rubens*. Peter Paul Rubens, de Antwerpse schilder uit de zeventiende eeuw, was voor Busken Huet namelijk het prototype van ‘de volmaakte Belg’: door en door Vlaams, ondanks zijn Westfaalse afkomst en zijn Italiaanse barokke schildertrant.

‘HET LAND VAN RUBENS’

Busken Huet ondernam zijn reis om de Belgische schilderkunst en architectuur te bezichtigen. Zijn verwachtingen waren hoog gespannen, omdat België een land was, ‘dat eene eigen plaats in de geschiedenis der kunst’ innam. Hij kende de Belgen als een kunstlievend volk, en vond het veelzeggend dat in hun land, zowel in Vlaanderen als in Wallonië, de beeldende kunstenaar in even hoog aanzien stond als de wetenschapsbeoefenaar. ‘Men ziet er – zo constateerde Busken Huet – den maatschappelijken stand van geleerde vrijwel ineenvloeijen met dien van kunstenaar’. Geen wonder dus, dat in België de kunstacademies evenveel studenten aantrokken als de universiteiten.

De belangstelling voor België werd bij de literator Busken Huet niet gaande gemaakt door de oude Vlaamse letteren, want naar zijn oordeel was de ‘letterkundige beschaving’ in de zuidelijke Nederlanden eeuwenlang beneden alle peil geweest. Die had geen gelijke tred kunnen houden met de beeldende kunsten en was blijven steken in ‘de kromspraak der oude rederijkers’.

Conrad Busken Huet stamde uit een oud geslacht van hugenoten. Doordat zijn verre voorouders naar Nederland waren uitgeweken, bezat hij de Nederlandse nationaliteit en bediende hij zich voor zijn geschriften van de Nederlandse taal. Maar zijn hart ging uit naar Frankrijk en zijn meest geliefde taal was het Frans. Zijn ‘litterarische’ kritieken, die de hoofdmoot van zijn werk vormen, schreef hij naar Frans model. Zijn grote voorbeelden waren Sainte-Beuve en Taine. Verbazingwekkend is het dan ook niet, dat hij totaal geen begrip kon opbrengen voor het talenprobleem in België en voor wat hij noemde de ‘rassenhaat’ tussen Vlamingen en Walen. Hij vond wel dat de Vlamingen trouw moesten blijven aan hun eigen aard, maar verkondigde tegelijkertijd dat zij, wat de taal betreft, maar het beste voor het Frans konden kiezen.

Ondanks zijn voorkeur voor Frankrijk, kon Busken Huet veel waardering opbrengen voor de eigentijdse Belgische letteren. Hij vond, dat 'in België de fransche en de vlaamsche letteren sedert 1830' opvallend vooruit waren gegaan. In *Het Land van Rubens* citeert hij ter illustratie enkele studentenverzen van Julius Vuylsteke. Die gedichten kiest hij uit, omdat ze niet in alle opzichten 'konventioneel' zijn en een 'beminnelijke soort van baldadigheid' uitstralen. Heel uitvoerig behandelt hij vervolgens het werk van twee Vlaamse schrijfsters: Rosalie en Virginie Loveling.

ROSALIE LOVELING (1834-1875) – VIRGINIE LOVELING (1836-1923)

Wat de gezusters Loveling in de jaren vóór 1878 op litterair gebied hadden voortgebracht, was volgens Busken Huet zo voortreffelijk en zo onvervalst Vlaams, dat het naar zijn gevoel herinneringen oproep aan David Teniers, de beroemde Antwerpse volksschilder uit de zeventiende eeuw. Het verbaasde hem wel, dat deze schrijfsters niet in een grote stad waren opgegroeid, maar in zo'n onaanzienlijk dorp als Nevele.

Men staat verwonderd dat uit een dorpje bij Gent verzen en novellen kunnen voortkomen, zoo volmaakt als er hier en ginds uit de bundels der dames Loveling aangetroffen worden. Voor het meerendeel zijn het kleine dorpsvertellingen, vol fijne waarnemingen op het gebied van het Vlaamsch boerenleven. De opvatting getuigt van een nationalen dichterlijken aanleg, ontwikkeld door studie der letteren van het buitenland. Met smaak en gevoel is uit de achterlijk gebleven volkstaal eene keus van uitdrukkingen gedaan. Het zijn de kermissen en de binnenhuizen van Teniers, gestoffeerd met een nieuw personeel, gezien onder een nieuw licht, in eene andere stemming; de stemming der half sceptische, half sentimentele 19de eeuw.

GEDICHTEN

In *Het Land van Rubens* werden zes gedichten van Rosalie en Virginie Loveling volledig opgenomen en een fragment van een zevende gedicht. Tussen de gedichten van Virginie Loveling treffen we natuurlijk 'Het buitenmeisje' aan, het dichterlijk verhaal over een dorpskind, dat een dienstbetrekking vervult in de stad, maar 's avonds in de eenzaamheid van haar kamertje met weemoed terugdenkt aan haar vertrouwde woonplaats op het platteland. Het bekendste gedicht van haar zus Rosalie Loveling is er ook bij. Dat is 'Het Geschenk', dat begint met de overbekende regel: 'Hij trok het schuifken open'. Met die regel wordt het droeve verhaal ingezet over een grootvader die, omdat hij de dood voelt naderen, zijn zilveren 'uurwerk' aan zijn kleinzoon schenkt, maar het kort daarop weer in zijn 'schuifken' moet opbergen, omdat de kleine jongen gestorven is.

Busken Huet vond de gedichten van de gezusters Loveling heel erg mooi. 'Een volk, in staat zoiets artistieks en karakteristieks voort te brengen, heeft zich een eigen literatuur geschapen', meende hij. Met zijn bewondering voor hun poëzie stond hij overigens niet alleen. Een ander gerenommeerd Nederlands criticus had zich al eerder lovend over hun verzen uitgelaten.

In 1871 reisde Everardus Johannes Potgieter (1808-1875) naar Gent om – precies 25 jaar na diens dood – het graf van Jan Frans Willems te bezoeken, maar tevens om daar kennis te maken met de 'jufvrouwen' Loveling. Op een zondag was hij te gast bij de familie Heremans en

Den volgenden dag maakten wij te hunnen huize kennis met de jufvrouwen Loveling, voor wier versjes ik de halve nieuwere Vlaamsche litteratuur cadeau doe

NOVELLEN

Ook aan de novellen van de twee schrijfsters wordt in *Het Land van Rubens* aandacht geschonken. Busken Huet had kennelijk de bundel *Nieuwe Novellen* uit 1876 gelezen en daarin een paar verhalen gevonden, die hij een bespreking in zijn boek waardig achtte. Van Rosalie koos hij daaruit het verhaal 'Po en Paoletto' en van Virginie 'De vijftig Franken'.

Toen Busken Huet zijn Belgische reis maakte, was Rosalie Loveling niet meer in leven. Virginie, die twee jaar jonger was dan haar zus, stond toen pas aan het begin van een lange schrijversloopbaan. Busken Huet zag voor haar een glansrijke toekomst weggelegd. Haar werk stelde hij toen al op één lijn met dat van Caroline Gravière, een Belgisch-Franse schrijfster, die in 1878, enkele maanden voordat hij aan zijn reis begon, overleden was. Caroline Gravière, die in werkelijkheid Estelle Ruelens-Crevecœur heette, bracht in een van haar boeken het oude Brussel, het 'Vieux Bruxelles' weer tot leven. Wat zij naliet, was, volgens Busken Huet, 'poëzie met scherpzinnigheid tot achtergrond', waarin zij 'den franschen toon' wist te treffen die bij 'belgische gewaarwordingen past'. Busken Huet blijkt er diep van onder de indruk te zijn geraakt: 'Haar talent beschouw ik als de nationaalste uitdrukking, welke de Belgische gedachte tot heden vond'. Een evenwaardig talent als dat van Caroline Gravière meende hij te herkennen in Virginie Loveling: wat de een voorheen voor Brussel had gedaan, deed de ander nu voor Vlaanderen.

Max Rooses, die voor de derde druk van *Het Land van Rubens* een voorrede schreef, kon begrip opbrengen voor het feit, dat de auteur van dat boek zoveel waardering toonde voor 'de gaven van de juffrouwen Loveling en inzonderheid die van Virginie', maar betreurde het dat hij nauwelijks oog had voor 'geheel de schaar' van andere Vlaamse schrijvers. Bij Virginie Loveling, schrijft Rooses, blijft Busken Huet 'met welbehagen stilstaan; zij alleen is voor hem de schrijfster bij uitmuntendheid, de hoogste vertegenwoordiger der Vlaamsche letteren'.

EEN SOIREE BIJ BUSKEN HUET

De winter van 1884-1885 bracht Virginie Loveling gedeeltelijk door in Bretagne. Op haar terugreis, begin januari '85, deed zij Parijs aan. Tijdens haar verblijf in die stad, ontving zij een uitnodiging voor een heel bijzondere bijeenkomst: een soiree 'ten huize van Busken Huet'. Ondanks de mooie woorden die hij enige jaren daarvoor over haar schreef, had Virginie Loveling hem nooit persoonlijk ontmoet. De invitatie nam ze dan ook met beide handen aan. Op 10 januari 1885 was het eindelijk zover, dat ze het appartement van de familie Busken Huet kon binnentreden. Het lag op de vierde verdieping, maar was groot en indrukwekkend:

Ruime kamers, drie met brede vleugeldeuren ineenlopend; kunstwerken van waarde; bloemen in overvloed; toverachtige verlichting, vonken van diamant, smaragd, topazen en robijn; naakte ruggen, blote schouders. In een van deze plaatsen, de grootste, stonden tafeltjes gedekt, ieder met vier couverts, één blijde schittering van zilver en kristal...

Op die Parijse soiree zag ze Busken Huet dan eindelijk, maar de eerste indruk die zij van hem kreeg viel haar niet mee. Hij was groot en recht, maar nogal stijf, en zijn gezicht deed, naar haar gevoel, niets geniaals vermoeden. Maar hoe veranderde dat, toen zij later op de avond met hem aan tafel zat. Tijdens het gesprek, dat in het Frans gevoerd werd, zag zij hoe een 'transfiguratie' zich aan hem voltrok. Zijn gezicht werd op op dat moment 'verhelderd door het innerlijk genie' en het was voor haar een 'intellectueel genot' deel te mogen nemen aan de gedachtenwisseling over literatuur, die zich daar ontspan.

Een van de andere gasten met wie zij aan tafel zat, was een Franse journaliste, madame Camille de la Ville. Die Franse dame was blijkbaar nogal ingenomen met haar tafelenote en wilde na afloop van het gesprek wel eens wat meer over haar weten. Ze vroeg aan Virginie Loveling, welke nationaliteit zij eigenlijk bezat. In het korte gesprek dat daarop volgde, kwam een misverstand aan het licht.

– 'Ik ben van België, Mevrouw.'

– 'O la Belgique!' zei ze, 'la Belgique; c'est comme un département de la France, les mêmes mœurs, la même langue...'

Virginie Loveling kon er niet mee instemmen, Busken Huet waarschijnlijk wel.

RECEPTIE BIJ VICTOR HUGO

Virginie Loveling bezat, ondanks een gebrekkige schoolopleiding, een ongewone kennis van vreemde talen. Ze las Andersen in het Deens, Lamartine en Hugo in het Frans. Tijdens haar verblijf in Parijs koesterde zij de stille hoop, dat op de avond bij Busken Huet ook Ernest Renan aanwezig zou zijn, want zij wilde de schrijver van *La vie de Jésus* wel eens in levenden lijve zien. Zij voelde zich enigszins teleurgesteld, toen ze moest vaststellen, dat hij zich niet onder de gasten bevond. Gelukkig kon ze zich troosten met het vooruitzicht op een nog indrukwekkender ontmoeting. Door bemiddeling van de Nederlandse schrijfster Catharina Alberdingk Thijm had zij namelijk een officiële uitnodiging ontvangen voor een receptie ten huize van Victor Hugo. Ze verwachtte daar veel van en zag gespannen uit naar de dag waarop ze die grote figuur uit de Franse letteren persoonlijk de hand zou mogen drukken. Maar ook dat liep uit op een teleurstelling. De receptie werd niet het evenement, dat ze zich ervan had voorgesteld. Van 'intellectueel genot', zoals zij dat op de avond bij Busken Huet had mogen ondergaan, was bij die gelegenheid geen sprake.

Bij aankomst werd zij plechtstatig binnengeleid in een tamelijk grote salon, die gedomineerd werd door een hoge schouw en een grote spiegel. Aan één kant stonden stoelen opgesteld, waarop de receptiegangers mochten plaatsnemen. Onder de schoorsteenmantel stond een zetel met armleuningen, die kennelijk bestemd was voor de gastheer: 'Le Maître'. Hij verscheen niet meteen, want de familie was nog aan tafel, wat trouwens heel goed te merken was, want in de salon drongen de geuren door van 'spruiten en vleessaus' en enige tijd later die van 'appelmoes of gebak'.

Nadat een hele tijd verstreken was, werden grote vleugeldeuren geopend en zagen ze het fenomeen te voorschijn treden. Daar stond Victor Hugo, gekleed in het zwart. Hij liep de rij van bezoekers langs, prevelde iets onverstaanbaars tegen iedereen en ging daarna in de grote zetel zitten. De receptie

duurde een paar uur en was bijzonder geanimeerd, hoewel uitsluitend doordat er druk gefluisterd werd tussen de gasten onderling. De dichter zelf zei niets. Zijn bijdrage aan de conversatie beperkte zich tot luidruchtig hoesten en minzaam knikken. Virginie Loveling moest onwillekeurig denken aan een spreuk uit de bijbel: 'De dag mijns levens rijgt naar de avond toe, de fakkel van mijn geest wordt uitgedoofd'. Het was een ontluisterende ervaring, maar het deed aan haar bewondering voor Victor Hugo als dichter van *Les Châtiments* en *La Légende des Siècles* en als schrijver van *Les Misérables* geen afbreuk:

Ik had een man van genie in zijn deerniswaardig verval, in zijn menselijk-kleingeestige zwakheden gezien...

Victor Hugo stierf enkele maanden later, in datzelfde jaar 1885.

'DE WAARHEID IN DE KUNST'

Virginie Loveling had – naar de woorden van Busken Huet – 'door studie der letteren van het buitenland' veel geleerd wat haar als schrijfster ten goede kwam, maar bewonderenswaardige voorbeelden trof ze ook aan in haar eigen taalgebied. Een Nederlands schrijver die zij hoogachtte en met wie zij een zekere geestelijke verwantschap vertoonde, was Mark Prager Lindo, een Nederlander van Engelse afkomst, die verhandelingen en schetsen schreef onder de schuilnaam: De Oude Heer Smits.

In het verhaal 'Een letterkundig onderhoud', dat Virginie Loveling rond 1880 schreef, treedt een jonge Duitser op, die bijzonder goed thuis blijkt te zijn op het gebied van kunst en letteren. Hij is goed ingevoerd in de literatuur van zijn eigen land, maar kan ook een aardig woordje meespreken, als het gaat over Franse en Engelse schrijvers. Van Nederlandse literatuur heeft hij echter nog nooit iets gezien of gehoord en hij kan zich nauwelijks voorstellen dat die de moeite waard zou kunnen zijn. Nederlands is immers een plat-Duits dialect, zoiets als het Hamburgs!

Tijdens een vakantie, die hij doorbrengt in Oostende, komt hij in aanraking met een jeugdige Vlaming, een flamingant, 'gereed te allen oogenblik voor zijne taal en hare rechten in het strijdperk te treden'. In hem vindt de Duitser een interessante gesprekspartner, maar ook – hoe kan het anders! – een heftig pleitbezorger van de Nederlandse literatuur. De Vlaming weet de Duitser ervan te overtuigen, dat er wel degelijk een Nederlandse literatuur bestaat en dat die alle aandacht verdient. Dat lukt hem niet meteen, want de Duitser koestert een 'ingeworteld vooroordeel, sterker dan hij ooit bij eenen Franschman bevonden had'. Hij gaat pas door de knieën, als de Vlaming hem een mooi verhaal laat lezen dat door een Nederlander is geschreven. De Duitser moet zijn ongelijk bekennen: 'thans, dat ik gezien heb, wat voortreffelijke schrijvers uwe letterkunde bezit, zal ik voorzeker niet nalaten nauwere kennis met haar te maken'. Het verhaal dat bij de Duitser minachting deed omslaan in bewondering, was: 'Zo'n Prul van een Dansmeester' van Mark Prager Lindo.

Lindo bewonderde, net zoals Virginie Loveling, veel Franse auteurs, maar stoorde zich aan de gangbare mode, die alles verheerlijkte wat uit Frankrijk kwam. In een van zijn eerste artikelen, 'De Kalverstraat' uit 1848, pleitte Lindo al voor een eigen Nederlandse literatuur en wees hij de blinde navolging van het buitenland af.

In dat artikel drijft Lindo de spot met 'de stijve Hollander', die 'op dezelfde wijze als de buigzame Franschman' probeert te schitteren. Een winkelraam van een willekeurige boekhandel in de Kalverstraat toont duidelijk wat er aan de hand is, want wat daar wordt geëtaled is niets anders dan nationale armoede. Het is er Frans wat de klok slaat. Alexandre Dumas en George Sand trekken de aandacht van kooplustige boekenliefhebbers, terwijl aarzelende klanten, die nog minder eisen stellen, tot kopen worden verleid door 'de losbandige werken van Paul de Kock' en de bestsellers van Eugène Sue: *Les Mystères de Paris* en *Le Juif Errant*.

Lindo verdedigt in dit artikel zijn moralistische taakopvatting, die inhoudt dat de literatuur – evenals de kunst in het algemeen – dient tot 'veredeling van den mensch door opwekking van het gevoel voor het ware, het goede en het schoone'. Schrijvers die hun lezers alleen maar 'onderhouden' en hen niet trachten te 'verbeteren', verzaken hun plicht. Ernstiger nog is het gesteld met de pseudo-zedenmeesters, die voorgeven de zeden te willen verbeteren, maar in feite de lezers op het pad der ondeugd brengen. Heftig vaart Lindo uit tegen 'de gevaarlijke schilderingen van Sue':

den man die als philanthroop is opgestaan en die, om deugd en ondeugd, waarheid en logen niet naakt aan het kiesche oog van het volk voor te stellen, allen met zulke sterke modekleuren heeft uitgedost, dat men ze dikwijls niet meer herkennen kan; hij die niet aarzelt om tooneelen te ontdekken zoo afgrijselijk, dat men er voor huiveren moet, en die daarbij de troostrijke verzekering geeft, dat ze naar de natuur zijn geschetst.

Virginie Loveling deelde Lindo's afkeer van het Franse realisme, zoals zich dat openbaarde in het werk van Eugène Sue, maar zij veroordeelde niet het realisme als zodanig. In haar artikel 'De Waarheid in de Kunst' uit 1877 geeft ze haar opvattingen daarover weer. Het is – zo luidt haar stelling – niet de 'zending' van een schrijver, 'de voorgevallen werkelijkheid weer te geven', zoals een journalist, een 'gazetier' verslag uitbrengt over 'Misdaden, rampen en ongelukken'. Een schrijver moet, zoals iedere kunstenaar, kijken, horen en kiezen ('ziften'). Wezenlijk is daarbij, dat hij de juiste gevoelstoon treft en door weet te dringen tot de geheimen 'van het leven, van het gemoed, van de geest'. Bij het beschrijven van de werkelijkheid zal hij zich 'verontwaardigd, opgewekt, bedroefd, verblijd, ontsteld' voelen en deze wisselende stemmingen moeten in zijn werk tot uitdrukking komen. Al zijn indrukken moeten daarin tot een geheel versmelten.

Virginie Loveling is het ook met Lindo eens, dat de schrijver zijn lezers moet 'verbeteren', maar dan wel op de manier die Andersen heeft toegepast in zijn sprookjes. Andersen 'troost en veredelt den lezer (...) boezemt hem toegevendheid, rechtvaardigheid, onderwerping in'. Doordat hij kiest voor de zwakken, wekt hij achting en liefde op voor 'wat ten onrechte veracht en vernederd wordt'. Maar Andersen schrijft geen tendensverhalen, hij deelt geen lessen uit, omdat hij beseft dat de lezer nu eenmaal 'voor geen scholier gehouden wil worden'. De lezer kan zelf de wijze levenslessen ontdekken die in de sprookjes verborgen liggen.

De zedeles is vereenzelvigd met die vertellingen, zij ligt even verkwikkend erin als de geur in de roos, als de frischheid in het water, als de glans in de zonnestralen.

DE MISLEIDENDE VERBEELDING

Zoals veel van haar tijdgenoten, was Virginie Loveling de mening toegedaan, dat realistische literatuur het meest heilzaam was voor de geestelijke gezondheid van de lezers. Onwerkelijke verhalen konden niet alleen verwarring stichten en vervreemding in de hand werken, ze konden ook allerlei ziektes en zelfs de dood tot gevolg hebben. Daarom schreef Virginie Loveling novellen en verhalen die zoveel mogelijk aansloten bij de werkelijkheid van het leven.

'Het Land der Verbeelding', geschreven in 1896, is een realistische novelle, waarin de gevaren van het lezen nadrukkelijk aan de orde worden gesteld. Hoofdpersoon in het verhaal is Use, een eenvoudig meisje, dat bij haar tante Clemens inwoont. Use is een welgevormd persoontje met een vriendelijk karakter, zodat verwacht mag worden, dat zij zonder buitensporige inspanningen een levensgezel zal kunnen vinden. Huwelijksaanzoeken blijven niet uit, maar Use wijst ze telkens af, omdat ze haar droom wil verwezenlijken. Al haar romantische zinnen heeft ze gezet op één jongeman, een zekere Servaas, die oppervlakkig toenadering tot haar zoekt. Hij is altijd erg vriendelijk tegenover haar, als ze elkaar toevallig tegenkomen, en dat wordt door Use ten onrechte opgevat als een blijk van speciale genegenheid. Zo'n misverstand leidt licht tot teleurstelling en frustratie.

Use is totaal verbijsterd, als zij tot het inzicht komt, dat Servaas een heel andere jongen is dan zij zich altijd heeft voorgesteld. Zij ontdekt dat pas, als ze hoort dat Servaas een andere huwelijkspartner op het oog heeft: een rijke weduwe. Servaas is namelijk niet ontvankelijk voor romantische dromerijen; hij zoekt geen genegenheid en liefde, maar geld.

Servaas heeft de kwalijke invloeden ondergaan van Brussel. Hij heeft zijn dorp verlaten, omdat hij als horlogemaker meer kansen denkt te hebben in de grote stad. Kansen vindt hij in Brussel genoeg en het stadsleven bevalt hem prima. Maar zijn degelijke Vlaamse aard gaat daar spoedig verloren, doordat hij in de ban raakt van de Franse mode. Naar zijn dorp zou hij tot geen prijs willen 'retourneren, pas pour tout l'or du monde'.

De ontgoochelde Use kan het verlies van haar illusie niet verwerken, ze wordt ziek en sterft. Zo droevig kan, volgens dit verhaal, het lot zijn van een meisje dat zich in haar eenzaamheid opsluit en haar geestelijk voedsel slechts haalt uit romantische boeken. Use was verkikkerd geraakt op werken als *Graziella* en *Jocelyn* van Alphonse de Lamartine en op landelijke verhalen, zoals *Baas Gansendonck* en *De Loteling* van Hendrik Conscience. Die verhalen maakten op Use zo'n overweldigende indruk, dat ze iemand zou willen zijn als Trien uit *De Loteling* of als *Graziella* uit het gelijknamige verhaal van Lamartine. Als ze in de bibliotheek kwam, koos ze boeken die niet geschikt voor haar waren. Altijd was ze maar op zoek naar boeken 'welke het meest met haar dromerige, vurige verbeelding overeenkwamen' en die uitdrukking gaven aan een 'overdreven gevoel'. Bij voorkeur moesten het boeken zijn waarin bewonderenswaardige heldinnen de hoofdrol speelden. Verkeerde lectuurkeuze voerde Use naar de ondergang. Haar geest sloeg erdoor op hol en zij maakte 'gevaarlijke uitstapjes in het land der verbeelding'. Zoiets kan natuurlijk nooit goed gaan.

'GRAZIELLA'

Vanzelfsprekend herkende de ongelukkige Use iets van haar eigen zielenleven in het romantische verhaal *Graziella*. Maar als zij dat verhaal van Lamartine heel aandachtig had gelezen, zou ze misschien wat meer op haar hoede zijn geweest voor de gevaren die verbonden zijn aan het lezen van romantische boeken. Lamartine laat namelijk niet na, een waarschuwing te richten tot lezers die zich al te hevig laten meeslepen door onwerkelijke, gevoelvolle verhalen. Vooral jeugdige meisjes heeft hij daarbij op het oog, want zij blijken vaker dan anderen die neiging te tonen en gemakkelijker slachtoffer van hun lectuur te worden.

Merveilleuse puissance d'un livre qui agit sur le coeur d'une enfant illettrée (...) avec toute la force d'une réalité...

Schrijvers leggen zich, volgens Lamartine, erop toe, de gevoelens van hun lezers sterk aan te spreken. Zij proberen hen in hun hart te treffen, want alleen ontroerende woorden blijven in het geheugen hangen. Het verhevende gaat gauw vervelen en de schoonheid is bedrieglijk, alleen de aandoenlijkheid werkt onfeilbaar in de kunst: 'le sublime lasse, le beau trompe, le pathétique seul est infaillible dans l'art'. De aangrijpende momenten uit verhalen zijn de enige die echt beklijven en die 'suffisent pour faire pleurer tout un siècle'.

Het Italiaanse meisje *Graziella*, dat we leren kennen in het poëtische verhaal van Lamartine, heeft Griekse voorouders. Zij is een weeskind, dat met haar broertje *Beppo* en nog een paar andere kinderen bij haar grootouders inwoont. Grootvader, een eenvoudige visser, kan zijn gezin weinig meer bieden dan een sober bestaan. *Graziella* heeft nooit schoolgegaan en kan niet lezen, maar ze is heel erg mooi, lief en gevoelig. Een Italiaanse jongen, die haar een goede toekomst en haar ouders een onbekommerde oudedag kan bezorgen, wil met haar trouwen, maar zijn aanzoek wijst ze af. Er is maar één man die haar liefdesdromen in vervulling kan doen gaan, en dat is een Fransman, de ikfiguur uit het verhaal. Alleen bij hem voelt ze zich echt gelukkig. Als hij naast haar zit en haar voorleest uit het boek *Paul et Virginie*, raakt ze helemaal in vervoering.

De lieve en mooie *Graziella* is niet in staat de werkelijkheid onder ogen te zien. Ze laat zich op sleeptouw nemen door haar romantische verbeelding en in verwarring brengen door het overgevoelige verhaal van *Bernardin de Saint-Pierre*, dat haar keer op keer in hogere sferen brengt. Als haar geliefde plotseling naar Frankrijk moet vertrekken, wordt zij getroffen door een ernstige ziekte, 'un mal (...) d'âme et d'imagination', die haar lichamelijk uitput en die zij niet overleeft.

VIRGINIE LOVELING

Virginie Loveling werd in 1836 geboren in het dorpje *Nevele* bij *Gent*. Zij was de jongste dochter van *Marie Comparé*, een hoog ontwikkelde vrouw, die tien kinderen ter wereld bracht en dankzij haar nakomelingen een diep spoor achterliet in het Belgische geestesleven. Ze trouwde twee keer, eerst met *Jacques Fredericq* en vervolgens met *Herman Anton Loveling*. Enkele kinderen uit haar eerste huwelijk speelden een rol in de *Vlaamse Beweging* en in de *Belgische politiek*; de kinderen uit haar tweede

huwelijk leverden – elk op eigen wijze – een bijdrage tot de bloei van de Vlaamse letteren. Dochter Pauline deed dat, door het leven te schenken aan haar begaafde zoon Cyriel Buysse, Rosalie schreef tijdens haar korte leven opmerkelijke gedichten en enkele novellen en Virginie Loveling (1836-1923) vestigde haar naam vooral als romanière van formaat.

Rosalie en Virginie Loveling, die in leeftijd maar twee jaar scheidden, groeiden op als een tweeling: altijd samen en altijd hetzelfde gekleed. Zij schreven beiden gedichten, schakelden gelijktijdig over op novellen en bestudeerden gezamenlijk vreemde talen. In hun schoolontwikkeling gingen zij echter niet samen op. Virginie was twee jaar jonger en had aanvankelijk grote leerproblemen. Zij was een laatbloeister, stak in het onderwijs praktisch niets op, maar leverde na een vertraagde start indrukwekkende prestaties door zelfstudie.

In 1846 stierf vader Loveling, wat voor moeder en dochters een aanleiding vormde om naar Gent te verhuizen en in te trekken bij de zoon en half-broer Caesar Fredericq, die in die stad een huisartsenpraktijk uitoefende. Caesars huis was volgens Virginie Loveling een 'middelpunt van intellectueel verkeer'. Vooraanstaande Gentenaren kwamen daar geregeld over de vloer, om van gedachten te wisselen over allerlei onderwerpen: politiek, letterkunde, wijsbegeerte en maatschappelijke vraagstukken. In het gezelschap bevonden zich bewonderaars van Robespierre en Danton. Virginie Loveling herinnerde zich jaren later nog, dat in de huiskamer de *Histoire des Girondins* van Lamartine werd voorgelezen en dat daaruit twistgesprekken voortkwamen van een 'hevigheid dat een oningewijde licht zou gewaand hebben dat de discussiërenden handgemeen gingen worden'. Naar haar eigen overtuiging leerde Virginie Loveling in deze kring van Gentse intellectuelen meer 'dan in eenige school ter wereld'. Ze leerde er onder meer goed Frans spreken, want de conversatie voltrok zich in die taal.

Ondanks de Franstaligheid in het 'vrijzinnige huis' waarin zij opgroeide, werd Virginie Loveling vurig Vlaamsgezind. In 1848 richtten de huisvrienden een eigen tijdschrift op, *De Broedermin*, waarvan de naam bedacht werd door Rosalie Loveling. Dat blad was Vlaams en liberaal. De samenstellers ervan 'stelden – naar de woorden van Virginie – de huichelarij der zogezegde dienaren van Christus aan de kaak en verdedigden de zwakken en verdrukten tegenover de machtigen der aarde'.

Op de leeftijd van volwassenheid gekomen, keerde Virginie Loveling terug naar haar geboorteplaats Nevele. Een dorpsmeisje werd zij daar niet. Wij 'leefden op het dorp om zo te zeggen het stadsleven voort', schreef zij later in een autobiografische notitie. De Lovelings hadden geen contact met hun mededorpingen en dorpsnieuwttjes gingen aan hen voorbij. Zij lazen geen plaatselijke krant, maar de *Revue des deux mondes* en ontvingen dikwijls intellectuele logés. Van tijd tot tijd bracht Virginie enige weken door in Brussel, ten huize van de familie Leirens. Ze raakte er innig bevriend met mevrouw Leirens, die een 'vrijdenkster' was en een grote invloed op haar uitoefende. Zij ging ook vaker naar Lier, om daar een bezoek te brengen aan Tony Bergmann, die met zijn gezin 'Het wit kasteeltje' op het landgoed Nazareth bewoonde. Bij hem maakte zij kennis met schrijvers uit Nederland: Nicolaas Beets, Jan ten Brink, Potgieter en Hasebroek. Ook Conscience ontmoette zij daar. Het werk van deze gevierde Vlaamse schrijver kon zij niet ten volle waarderen. Zij deelde de algemene bewondering voor zijn *Leeuw van Vlaanderen* en oordeelde gunstig over *De Loteling* en *De arme Edelman*; maar vond voor het overige zijn werk maar matig.

In 1874, het jaar waarin Tony Bergmann zijn boek *Ernest Staas* uitgaf, verscheen de eerste verhalenbundel van de zussen Loveling: *Novellen*, met een voorwoord van Heremans. Het werkje werd goed ontvangen. 'Elles sont étonnantes, ces petites filles', riep een van hun bewonderaars uit, en hij had gelijk, want twee jaar later, in 1876, kwam er alweer een boekje van hen uit: *Nieuwe Novellen* – met drie bijdragen van Virginie Loveling en nog drie nagelaten verhalen van Rosalie, die het jaar daarvoor overleden was.

In 1877 publiceerde Virginie Loveling, onder de schuilnaam W.G.E. Walter, haar eerste roman: *In onze Vlaamsche Gewesten*. Het was een 'politieke roman', die zij vijf jaar later opnieuw uitbracht, maar nu gewoon onder haar ware naam. Het politieke probleem dat de schrijfster bezighield, was de tweedeling in de Vlaamse samenleving, de controverse tussen de klerikalen en de liberalen. Die kwestie kwam nog een keer, en nu zeer uitvoerig, aan de orde in haar tweede 'politieke roman': *Sophie*. Daaruit blijkt overduidelijk, dat de schrijfster met haar sympathie aan de kant van de liberalen stond. Het boek geeft een scherp getekend en wellicht enigszins karikaturaal beeld van een Vlaamse dorpsgemeenschap, waarin enkele op macht en geld beluste geestelijken het volk onder de duim trachten te houden. Virginie Loveling had blijkbaar veel geleerd van haar intellectuele vrienden in Gent en natuurlijk ook van mevrouw Leirens, de 'vrijdenkster', met wie zij ongetwijfeld wezenstrekken gemeen had.

Virginie Loveling voelde zich nauw verwant met de vrijdenkers. De karakteristieken die ze aan hen toekent, lijken ook min of meer op haar zelf van toepassing. Vrijdenkers putten kracht uit hun 'eigen brein' en volgen de voorschriften van hun geweten. Ze hebben – aldus Virginie Loveling – 'met de kerk afgebroken, en in wijsgerige bespiegelingen verdiept, zich boven de uitwendige teekens van den eeredienst verheven'. Hoe een vrouw, die in een katholieke sfeer is opgegroeid en een diepe behoefte gevoelt 'aan het geloof in iets onvergankelijks' van de kerk vervreemd kan raken, laat Virginie Loveling zien in de ontwikkelingsgeschiedenis van Sophie, de hoofdpersoon uit haar belangrijkste 'politieke roman'. Een zelfportret?